

AUTIZM XASTALIK EMAS

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti

Special pedagogy fakulteti talabasi

Rasulova Madinabonu Ravshanjon qizi

rasulovam2910@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada autizm sindromli bolalarning hayoti, o'ziga xosligi, korreksion vazifalari va rivojlanishlari keltirilgan. Autizm sindromli bolalarning ijtimoiy moslashuvi yechimlarining pedagogik xususiyatlari qisqacha tahlil etildi.*

Kalit so'zlar: *autizm, korreksiya, ijtimoiy rivojlanish, o'yin terapiya, individual imkoniyat.*

Аннотация: *В статье представлена жизнь, идентичность, коррекционные задачи и развитие детей с синдромом аутизма. Кратко проанализированы педагогические особенности решений социальной адаптации детей с синдромом аутизма.*

Ключевые слова: *аутизм, коррекция, социальное развитие, игровая терапия, индивидуальные возможности.*

Annotation: *The article discusses the lives, uniqueness, correctional tasks, and development of children with autism syndrome. It briefly analyzes the pedagogical features of solutions for the social adaptation of children with autism syndrome.*

Keywords: *autism, correction, social development, play therapy, individual potential.*

KIRISH

Autizm kasallik emas, balki nevrologik rivojlanishdagi o'ziga xoslikdir. Uni "Autizm spektr buzilishi" (ASB) deb atashadi. Dunyo bo'ylab ASB haqida quyidagi statistic ma'lumotlar mavjud va uning tarqalishi yildan – yilga oshib bormoqda.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) ma'lumotlariga ko'ra dunyo bo'yicha har 100 nafar boladan 1 nafari autizm spektri buzilishiga ega. Autizm o'gil bolalarda

qiz bolalarga qaraganda 4 baravar ko'proq uchraydi.

AQSHda esa, 2011-2012 yillarda maktab o'quvchilarining 2 foizida autizm va autizm spektri buzilishi rasman tashxis qo'yilgan, bu 2007-yildagi 1,2 foizga nisbatan ancha ko'pdir.

O'zbekistonda autizm bilan bog'liq statistik ma'lumotlar 2010-yildan boshlab yuritila boshlangan.

2019-yil yakuniga ko'ra, ruhiyat va xulq-atvor buzilishi jami 141 780 nafar odamda qayd etilgan bo'lsa, shundan 16 yoshgacha bo'lgan shaxslar 14 675 nafarni tashkil etgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, autizmning tarqalish bo'yicha statistik ma'lumotlar mamlakatlar va mintaqalar bo'yicha farq qilishi mumkin, bu diagnostika usullari, xabardorlik darajasi va sog'liqni saqlash tizimlaridagi farqlash bilan izohlanadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

To'g'ri, autizm kasallik emas, bu insonning rivojlanishidagi o'ziga xoslikdir. Autizm spektr buzilishlari (ASB) tug'ma bo'lib, insonning muloqot qilish, atrof-muhitni anglash va o'zini ifoda qilish uslubiga ta'sir qiladi. Bu holatdagi insonlarning qobiliyatlari va ehtiyojlari juda xilma-xil bo'lishi mumkin.

Ba'zilar ajoyib matematik yoki ijodiy qobiliyatlarga ega bo'lishsa, boshqalari kundalik hayotda yordamga muhtoj bo'lishi mumkin. Muhimi, autizm bilan yashaydigan insonlarni tushunish va qabul qilishdir. Ular ham jamiyatning bir qismi bo'lib, o'ziga xos nuqtai nazar va hissiyotni olib kelishadi.

Autizm kasallik deb hisoblash noto'g'ri, chunki bu tibbiy muammo emas, balki nevrologik farqlilikdir. Jamiyatimiz ularga ko'proq imkoniyat yaratib bersa, ular ham o'z salohiyatlarini to'liq namoyon qila oladilar.

1. Muloqot va ijtimoiy munosabatlarda farqlilik: Ular boshqa odamlar bilan muloqot qilishda qiyinchilikka duch kelishi yoki o'ziga xos muloqot uslubiga ega bo'lishi mumkin. Ko'z bilan aloqa qilishni xohlamaslik yoki cheklangan ifoda va imo-ishoralar kuzatilishi mumkin.

2. Takrorlanuvchi harakatlar va qiziqishlar: Takroriy harakatlar (masalan, qo'llarni chayqash, aylanib yurish) yoki ma'lum narsalarga chuqur qiziqish namoyon qilinishi mumkin. Kichik o'zgarishlarga nisbatan noqulaylik his qilishlari ehtimoli bor.

3. Aqliy va ijodiy qobiliyatlari: Ba'zi autizmli bolalar o'z sohasida juda yuqori qobiliyatga ega bo'lishadi, masalan, musiqada, matematikada yoki san'atda. Ular ma'lum bir mavzuga juda chuqur bilim va qiziqish bilan yaqinlashadilar.

4. Sensor farqlilik. Ko'p bolalar tovush, yorug'lik, hid yoki ta'm kabi sezgilarni boshqacha qabul qilishadi. Ular ayrim shovqinlardan yoki yorqin yorug'likdan ortiqcha bezovta bo'lishlari mumkin.

5. O'ziga xos fikrlash. Ular dunyoni boshqacha ko'radi va qabul qiladi, bu esa noyob fikr yuritish va yechimlar taklif qilishda yordam beradi.

Muhimi. Har bir autizmli bola noyobdir, va ularning ehtiyojlari, kuchli tomonlari hamda qobiliyatlari farq qiladi. Ularni tushunish va qo'llab-quvvatlash ular uchun qulay va rivojlanish uchun mos muhit yaratishga yordam beradi.

Korreksion vazifalar boshlashdan oldin har bir bolaning individual imkoniyatlari bilan tanishib chiqiladi. Aloqani o'rnatish imkoniyatlariga qarab, autistik bola bilan mashg'ulotlar dasturi tuziladi. Dastlab o'yin asosida aloqa o'rnatiladi, keyin muloqotlarda rasm chizish va o'qish mashg'ulotlari kiritiladi. Turli xil mashg'ulotlar bizga o'zaro ta'sirni kengaytirishga imkon beradi va har bir bola uchun yanada moslashuvchan va individual yondashuv ishlab chiqish imkonini beradi. Tuzatish ishlarining **birinchi bosqichi** o'yin, rasm chizish orqali autistik bola bilan hissiy aloqa o'rnatishni, bolaning harakatlariga, faoliyatiga qo'shilish, nutq so'zlashni o'z ichiga oladi. Bu jarayonning asosiy sharti sifatida mashg'ulotlarni hissiy va semantik sharh bilan birga olib boriladi, ya'ni vaziyatga doimiy ravishda izoh berib, unga ijobiy hissiy rang berib o'yin ma'nosini tushuntirib beriladi. Ushbu bosqichdagi asosiy vazifa - syujet epizodlari bo'lgan o'yinlar orqaqli badiiy yoki adabiy obrazlarda mustahkamlangan mazmunli, yoqimli tajribalarni bolada shakllantirish. Autizm sindomi bo'lgan bolalarda ishlashning birinchi bosqichi natijasida diqqat yanada rivojlandi, bola kattalar bilan osonroq aloqa o'rnatishga erishdi va kundalik voqealarga qiziqish namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, o'yinlar taktil va ko'z bilan aloqa miqdorini

ko'paytiradi, bu esa yuqori salbiy sezuvchanlikni kamaytirishga yordam beradi. Shu bilan birga, bolaning nutqi rivojlanishda taraqqiyot paydo bo'ladi.

Ishning **ikkinchi bosqichi** mashg'ulotning "stereotipini" shakllantirish, birinchi bosqichida paydo bo'lgan alohida, yoqimli tajriba va obrazlarni sodda, taniqli syujetga, harakatlarning ma'lum bir ketma-ketligiga bog'lashdan iborat bo'ldi. Qurilish asta-sekin tafsilotlar bilan to'ldiriladi, qoida tariqasida, o'yin yoki rasm chizishda bunday syujetning asosi odatdagi kundalik holatlar, bolaning butun hayoti tarzidir amalga oshiriladi. Ushbu bosqichda kitob o'qish, so'ngra o'qilganlarni talaffuz qilish va chizish orqali bolaning ijobiy hayotiy tajribasini konkretlashtirish va tizimlashtirishga yordam beriladi. Shunday qilib, ushbu bosqichda bolaga zavq va farovonlik hissini beradigan, shuningdek, boshqa odam bilan va dunyo bilan aloqada barqarorlik va ishonchni ta'minlaydigan stereotiplar mexanizmlarini ishlab chiqish ishlari olib boriladi. Ikkinchi bosqich orqali ishlash natijasida autizmga xos bo'lgan inikosning parchalanishi asta-sekin yengib chiqiladi. Bu bosqichda autizm sindromli bolada u bilan sodir bo'lgan hodisani hissiy anglash qobiliyati rivojlana boshlaydi, sabab-oqibat munosabatlari to'g'risida tushuncha shakllanishi, bolaning o'tmishi va kelajagi, vaqt o'tishi haqidagi g'oyalari rivojlanishi. O'yinda va shunga mos ravishda hayotda bola har xil kundalik vaziyatlarda o'zini tutish ko'nikmalarini va ijtimoiy muloqot usullarini egallaydi. Bu darajadagi o'zgarishlar keyingi vazifani ya'ni, kengaytirish mexanizmlarini shakllantirish imkonini beradi. Ishning **uchinchi bosqichida** psixologning vazifasi xilma-xillikni qo'shma o'yinga kiritish, salbiy stereotiplarni yengish va "sarguzasht bilan" syujetni shakllantirish bo'ladi, bu odatiy voqealar tartibini buzish va tiklash bilan bog'liq. Ishning asosiy prinsipi - syujetni "yaxshi holatda" oxiriga yetkazish. Ishning ushbu bosqichida o'yin jarayoni syujetli rasmlar, ertaklarni birgalikda o'qish, kattalar tomonidan sharhlanadigan filmlar va multfilmlarni tomosha qilish bilan to'ldiriladi. O'qish uchun esa bolalar haqida hikoyalar, ularning munosabatlari, sarguzashtlari, hazillari tanlanadi. "Sarguzasht bilan" syujetning shakllanishi bolaning to'siqlarni yengish qobiliyatini va xavf, qo'rquv hissi bilan kurashish qobiliyatini rivojlantiradi. Ishning uchinchi bosqichi natijalariga ko'ra, kengayish mexanizmi ishga tushiriladi - bu autizm sindromli bolaga atrofdagi

dunyoning barqarorligiga yopishib qolmaslik, balki o'zgaruvchan sharoitda yashash, faol hayot kechirish imkoniyatini beradi. Autistik bolada asta-sekin yangilik va xilma-xillikni qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. **To'rtinchi bosqichda** kengayish tajribasining o'zi hissiy baholash kontekstiga mos kela boshlaydi. O'yin davomida rasm chizishga, o'qish paytida "nima yaxshi va nima yomon" degan mulohazalarni ro'yobga chiqarishga harakat qiladi. Bola o'zlashtirgan xavfli vaziyatdan chiqish tajribasi, "Sarguzasht", ijtimoiy jihatdan maqbul kontekstga kiritiladi. Buning uchun pedagogik o'qishda, o'ynashda, birgalikda rasm chizishda asta-sekin "ijobiy qahramon" obrazini shakllantirish. Shunday qilib, autist bolalarda yaxshilik va yovuzlik tamoyillarini ajratish, yaxshilikka hamdardlik, noqulay vaziyatni yengishning yangi usullari paydo bo'ladi. Ushbu pedagogik korreksion ishlar autizm sindromining eng murakkab varianti bilan ham ishlashga mos keladi.

Autistik bolani hissiy tarbiyalashning tuzatish ishlari quydagicha amalga oshiriladi: • turli xil o'yinlar;

- ijobiy hissiy fonga ega bo'lgan illyustratsion materialdan foydalanish;
- oilaviy albom fotosuratlarini ko'rish;
- bolalar uchun maxsus televizion dasturlarni birgalikda ko'rish;
- har xil hissiyotlarning yozuvlarini tinglash;
- ertaklar, o'yinlardagi turli xil belgilar bilan hamdardlik;
- oyna oldida shaxsiy yuz ifodalarini tekshirish;
- har xil intonatsiyali hayvonlarga taqlid qilish qobiliyati. Autistik bolaning

hissiy sohasini rivojlantirish jarayonida quyidagi usullardan foydalanish mumkin:

- o'yin terapiyasi;
- psixo-gimnastika; • ma'lum bir mavzu bo'yicha suhbat;
- rasmlarda, musiqada shaxsiy hissiy holatni shakllantirish;
- ko'rgazmali qurollar (fotosuratlar, rasmlar, diagrammalar, grafik tasvirlar, belgilar);
- psixologik trening elementlari.

Ushbu terapiyalardan foydalanishda ya'ni ijtimoiy jihatdan yetarlicha xulqatvor shakllarini ishlab chiqish va rivojlantirishda autistik bolaning hissiy, shaxsiy

rivojlanishidagi muammolar va xususiyatlarni hisobga olish kerakligini ta'kidlash kerak.

Xulosa: Autizmni kasallik sifatida ko'rish noto'g'ri, chunki bu faqat boshqacha rivojlanish va dunyoqarash shaklidir. Har bir autizmli shaxsning ehtiyojlari, qobiliyatlari va salohiyatlari turlicha bo'lishi mumkin, shuning uchun ular bilan ishlashda individual yondashuv zarur. Ijtimoiy moslashuvda pedagogik va psixologik yordam ko'rsatish orqali autizmli bolalar va kattalarga jamiyatda o'z o'rnini topishda yordam berish mumkin. Xulosa qilib aytganda, autizmni tushunish va qabul qilish jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi, chunki bu insonlarning o'ziga xos dunyoqarashini to'g'ri qadrlash va qo'llab-quvvatlash ularning potentsialini ochish imkoniyatini yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Daryo
2. Узбекская Википедия
3. Cyberleninka Autizm sindromli bolalar ijtimoiylashuvida psixokorreksion vazifalar
4. Kun.uz
5. Башина В.М. Катамнез больных с синдромом раннего инфантильного аутизма. Журнал невропатология и психиатр., 1977, в.10